

AZ OROSZ–CSECSÉN HARCOK MÚLTJÁBÓL

A 18–19. század fordulóján és a 19. század elején lezajlott orosz–perzsa és orosz–török háborúk következtében Oroszország ellenőrzése alá vonta a kaukázusontúli területek jelentős részét. A Kaukázus birtoklása a 19. századi nagyhatalmi rivalizálások legfontosabbika: a keleti kérdés szempontjából kulcsfontosságú volt, mivel az Európát Ázsiától elválasztó hegység kitűnő felvonulási területül szolgált a Közel- és Közép-Kelet felé.

Miközben Oroszország 1801-ben Grúziának a birodalomhoz csatolásával végérvényesen megvetette lábát a Kaukázuson túl, a Kaukázus északi lejtőt és a Grúziába vezető hadi utat nem birtokolta, nem ellenőrizte. A régi századfordulótól kezdve éppen ezért létkérdéssé vált a határait kiterjesztő Oroszország számára az Észak-Kaukázus elfoglalása és pacifikálása. Ám ez jóval hosszadalmasabb feladatnak bizonyult, amint azt várták. Ennek okát abban kereshetjük, hogy itt nem reguláris perzsa és török csapatok ellen kellett háborúzni, itt nem érvényesülhetett az oroszok technikai és számbeli fölénye. Kedvezőtlen terepviszonyok között, vallásilag fanatizált, partizánháborút folytató ellenség ellen kellett kicsikarni a teljes győzelmet. Épp ezért a különleges feladat a hagyományostól eltérő harcászati, hadműveleti megoldást igényelt a korabeli orosz hadvezetéstől.

Jermolov tábornok, a kaukázusi orosz csapatok főparancsnoka az alábbi módon fogalmazta meg a Kaukázus hegyeiben egyedül eredményes hadviselés elveit: „*A Kaukázus egy hatalmas erőd, melyet félmillió helyőrség véd. A roham ellene túlságosan sokba kerül – tehát megostromoljuk.*” 1816-tól kezdve a fentiek szerint zajlott a csecsen és cserkesz területek lassú, véres, rengeteg áldozatot, kínt és szenvedést hozó elfoglalása. Olyannyira lassú volt ez az ostrom, hogy a csecsenek esetében csak 1859-ben ért véget, míg az utolsó ellenálló cserkesz ault 1864-ben foglalták el az orosz csapatok. De hogy is nézett ki a Jermolov tábornok által elkezdett észak-kaukázusi orosz előrenyomulás? A harcok első szakaszában az orosz hadsereg célja az volt, hogy a Tyerek és Szunzsa folyók menti területekről fokozatosan kiszorítsa a csecseneket, megfosztva őket téli legelőiktől és ezáltal alapvető megélhetésüktől. Ahogyan lassan haladt előre az orosz hadsereg, úgy épültek sorra azok az erődök, melyeknek rendszerré összeállva egy gyűrűt kellett alkotniuk az egyre szűkülő – a Tyerek és Szunzsa közötti – csecsen területek körül. Az erődrendszer részeként építették meg 1818-ban a Groznaja erődöt, mely a későbbi Groznij városának lett a magja. (A várost 1870-ben alapították.)

A jermolovi hosszú ostromhoz tartozott az erődrendszer kiépítésén túl a csecseneknek menedékkül szolgáló erdők szisztematikus kiirtása, az elfoglalt csecsen aulok lerombolása, a lakosság erőszakos ki- és áttelepítése, kényszermunkára való besorolása. Az oroszok csecsenellenes megtorlásainak alapja a kollektív felelősség elve volt: gyakori volt a civil lakosság lemészárlása. A jermolovi taktikához tartoztak a csecsenek életterének fokozatos szűkítésén túl a csecsen települések ellen vezetett váratlan rajtaütések és büntető expedíciók, amelyekkel fenntartották az állandó zavart és félelmet, megakadályozták a csecsenek valamelyest is békés életét. Egy kortárs szerint az oroszok észak-kaukázusi előrenyomulása módszereiben a spanyol conquistádorok amerikai hódításaira emlékeztetett.

Az oroszok lassú, kíméletlen, ám folyamatos előrenyomulásával szemben az Észak-Kaukázus hegyi népei szent háborút hirdettek. E népek 19. századi mozgalmát nevezzük müridizmusnak. (Az arab eredetű mürid szó jelentése a hit követője, az igazság keresője.) Az aszketikus, világtól elforduló müridek a hitetlen oroszok elleni harcra biztatták követőiket. A helyi mohamedánok elkeseredését csak fokozta, hogy Jermolov tábornok, Észak-Kaukázus korlátlan ura 1822-ben megtiltotta a hadzsot, a mekkai zarándoklatot. Ekkor már zajlott a hegyi népek partizánháborúja az orosz hódítókkal szemben. A gerzel-auli katasztrófa csak olaj volt a tűzre, s addig nem látott fanatizmussal szálltak a csecsenek az oroszokkal szembe. Jermolov tábornok tűzzel-vassal verte le a lázadást 1826 elejére.

A kegyetlen harcok lezártaival a tábornok azt hitte, örökre lecsendesítette az engedetlen hegylakókat. Nagyot tévedett. A csecsen–orosz harcok két év múlva ismét kiújultak: 1828-ban három évtizedes állandó háború kezdődött. Az oroszellenes ellenállás első vezetője egy dagesztáni imám, Kazi-Mulla lett, aki maga is egy neves mürid tanítványa volt. Szent háborút hirdetett a hitetlen betolakodók ellen. Harcát eleinte siker kísérte, kisebb erődöket elfoglalt az oroszoktól, ám 1832-re elbukott. Kazi-Mulla után két évvel egy új müridtanítvány újította meg a szent háborút: Samil imám, a legendás katona pap, a hegyi népek elismert vezetője. 1834 és 1859 között állt az imám teokratikus állama, imamátsága élén. A folyamatos oroszellenes háborúk mellett megszervezte saját államát, amelynek területe a hadiszerecséntől függően változott. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy az állandó háborúskodás közepette imamátságában kiépítette a közigazgatást, reguláris hadsereget tartott fenn, ennek alapja egy 5000 fős lovasság volt. Teokratikus államának eltartására rendszeres adót szedett, ami jól kiegészítette a másik alapvető bevételi forrást, a hadzsákmányt.

Egy évtizeden keresztül tartott Samil harcának sikeres, felívelő szakasza, fényes győzelmek sorát aratta az oroszok felett, akik kudarcaikat megelégedve, Voroncov tábornok, kaukázusi főparancsnok és kormányzó vezetésével koncentrált offenzívát indítottak Samil csapatai ellen. 1845. július 6-án el is foglalták Samil rezidenciáját, Dargót – innen az offenzíva neve: dargói expedíció –, ám az orosz csapatok eközben hatalmas embervesztést szenvedtek. Ezért inkább kudarcnak tekinthető ez az expedíció. Voroncov tábornok ezt követően levonta a megfelelő következtetést: visszatért Jermolov taktikájához, a lassú bekerítéshez, kiéheztetéshez. A módszer ugyan idegen volt attól a hagyományos hadviseléstől, amire az orosz csapat- és vezérkari tiszteket oktatták: mocskos volt, kegyetlen és becstelen, ám ugyanakkor lassan, de biztosan célravezető. Voroncov dargói expedíciójának kudarca végleg megmutatta az orosz hadvezetésnek, hogy a hagyományos harcászat módszereivel nem lehet sikert elérni a „Kaukázus nagy erődjében, melyet félmillió helyőrség véd”.

A jermolovi módszerekhez visszatérő orosz csapatok az 1840-es évek végétől katonai téren lassan átvették a kezdeményezést, fokozatosan előrenyomultak. A csecsenek hősiiesen küzdöttek a hódítókkal szemben, partizánháborújukban mutatott bátorságukat az ellenség is megbámulta. A csecsen önvédelmi harcnak ezt a leszálló korszakát örököltette meg Tolsztoj Hadzsi Murat című elbeszélése. Ekkorra már maguk a csecsenek sem voltak egységesek az ellenállásban, a kudarckok hatására sokan feladták a kilátástalannak látszó küzdelmet, vagy éppen átálltak az oroszokhoz.

A csecsen ellenállás némi levegőhöz jutott az oroszok számára megalázó krími háború alatt, ám annak lezártaival az orosz tábornokok döntésre vitték a három évtizedes kaukázusi háborút. 1859-ben végleg bezárult az a gyűrű, amit még 1816-ban Jermolov

tábornok kezdett kiépíteni. A három oldalról támadó, Barjatinszkij tábornok vezette orosz csapatoknak augusztus 25-én (szeptember 6-án) adta meg magát Samil imám a Gunib-hegyen. Ezután Szentpétervárra szállították, majd Kaluga városába száműzték. Érdekes adalék, hogy Samil és Barjatinszkij hosszú évekig leveleztek egymással. Ezekben a levelekben a legyőzött csecsen vezér gyakran megemlékezett II. Sándorról. 1870-ben II. Sándor cár engedélyezte az idős imámnak, hogy elzarándokoljon Mekkába. E zarándoklat során, Medinában érte a halál. Vannak olyan becslések, hogy Samil háborúinak következtében a korabeli csecsen népesség közel fele elpusztult. A katona pap elfogásával gyakorlatilag lezárult a kaukázusi háború, ám a csecsenek legyőzésénél nem volt kevésbé nehéz feladat az elfoglalt területek pacifikálása. Elszórt gerillacsapatok váratlan akciói nehezítették az oroszok berendezkedését Csecsenföldön.

A csecsenek az aktuális orosz–török háborút kihasználva 1877–78-ban is felkeltek a földjükön berendezkedő oroszok ellen. A felkelés leverését a már szokásosnak mondható tömeges mészárlások kísérték. Ez volt a múlt század utolsó jelentősebb orosz–csecsen harca. A cári birodalom a meghódított csecseneket inorodcúnak (idegeneknek) tekintette – hasonlóan az oroszországi zsidókhhoz. Az „idegen” státus ellenére katonai szolgálatra kötelezték őket, s mint katonákat igen megbecsülték. Ők alkották az első világháború vad divíziójának magját. Az orosz szupranacionális birodalom nem törekedett asszimilálásukra, keresztény hitre térítésükre. Így őrizhették meg a szovjet korszakra hagyományos életmódjukat. A csecsen területre telepített, főként petróleumipar és a városok nem szívták fel az őslakosokat, azok megmaradtak „idegeneknek” saját földjükön. A hagyományos életmód fennmaradásával együtt járt a kiemelkedően magas szaporodási ráta, az urbanizáció és a migráció alacsony foka. A szovjet korszakra is jellemző volt a csecsen nép erős etnikai identitástudata, melyet elmélyített az ezen a területen legerősebben gyökeret vert szufizmus, az iszlám egy középkori eredetű, konzervatív, aszketikus, misztikus ága: ennek alapja az Istennel való közvetlen, személyes egység gondolata volt. A szufizmus a 8. században keletkezett, s a 11–12. században buddhista és keresztény hatásra vált szervezeti ideológiává, melyet a szunnita iszlámban legálisnak fogadtak el. Szervezeti alapja az ún. testvériségek (sajátos „rendek”) voltak, központjaik pedig kolostorok. Újkori orosz és nyugati megfigyelők szerint az aszkézisen és a misztikusságon túl nagyfokú xenofóbia is jellemzi a szufizmust. Az tény, hogy a 20. században sem volt jellemző a csecsen területen a vegyes házasságok gyakorlata, s hagyományaikhoz (étkezés, ruházkodás, életciklus, vallásosság) erősen ragaszkodtak. Az oroszok meg sem kísérelték az Észak-Kaukázus hegyes vidékeinek kolonizálását. Főképp a Csecsenföld és Dagesztán hegyes vidékein őrződött meg a hagyományos – 40–50 fős – nagycsalád, a szigorú egzogámia gyakorlata, illetve az olyan nemzeti hagyományok, mint a vérbosszú, a harcias életforma. Minden férfi egyben nagycsaládja és nemzetsége katonája is volt, amihez elengedhetetlen volt – a legszigorúbb tiltások ellenére – a fegyverviselés. Talán ezért is ábrázolták a szovjet korszakig a csecseneket az oroszok notórius rablókként, gyilkosokként. (Ez a hagyomány igen hamar újjáéledt az 1990-es évek elejének Oroszországában.)

Az 1917-es forradalmak okozta zűrzavarban, a birodalom dezintegrálódásában természetesnek tűnik, hogy az évtizedekig elfojtott szent háborút újból meghirdették a csecsenek. A forradalmak és különösen a polgárháború új erőt és lehetőséget adott az északkaukázusi őslakosoknak. Öt évig tartott a kegyetlen háború, melyben a csecsenek hol a vörösökkel, hol a Gyenikin vezette fehérekkel harcoltak két műrid vezetésével. 1920–21-ben a II. Vörös Hadseregnek irtózatosságot árán sikerült elfoglalnia Da-

gesztánt és Csecsenföldet, ám a szervezett ellenállás 1925-ig tartott. Az ezt követő években véres üldöztetésben volt részük a csecseneknek, aminek következtében 1928-ban újból fellázadtak. A második világháború elejéig még két jelentős csecsen felkelés tört ki: 1934-ben és 1940–42-ben. Ez utóbbit, érdekes módon, volt kommunisták vezették. A szovjetek vallásüldözése ellenére a helyiek jobban ragaszkodtak vallási hagyományaikhoz, mint az ortodoxok vagy éppen a zsidók. A mecsetbezárások sem értek el jelentős eredményt, mivel a szufi testvériségekbe tömörült csecsenek számára a vallási élet nem annyira a templomlátogatást jelentette, hanem inkább a szent helyek és a hagyományok tiszteletét. Az illegális szufi vallási testvériségek az Észak-Kaukázusban voltak a legerősebbek, s jól struktúrált, hierarchikus szervezeteiket megőrizték a legkeményebb vallásüldözések idején is. Olyannyira, hogy a háború végi deportálásukkor a csecseneknek sikerült elterjeszteniük a szufizmust Szovjet-Közép-Ázsiában, főképp Kazahsztánban.

A szovjetek következetes iszlámellenes politikája örmény- és főképp oroszellenes xenofóbiát váltott ki a csecsenekből. Nem véletlenül tartották ezt a területet a legkevésbé biztonságosnak a Szovjetunióban a belső migráció számára. Az 1970–80-as években, a csecsenek elleni genocídium totális bukása után a nem őslakosok köréből jelentős elvándorlás figyelhető meg erről a területről. Bár 1980-ban csak hét mecset működött Csecsenföldön (az 1970-es évek végén mindössze kettő), nyilvánvalónak tűnt a csecsenek elleni kulturális, politikai és vallási üldözés teljes kudarca. A hagyományos életmód következtében hamarosan újjátermelődték a nagycsaládok, s a csecsenek legfontosabb hagyománya a szufizmus is virágzott a szovjet korszak végén. Szovjet szociológusok korabeli felmérése szerint az 1980-as évek elején Csecsen-Ingusföld lakosságának több mint a fele tartozott a szufi testvériségekhez. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a szovjet birodalom dezintegrálódásával párhuzamosan feléledtek a csecsen hagyományok, a függetlenedési törekvések. Ezek kurrens orosz kezelése pedig elvezetett egy újabb szent háborúhoz, mely módszereiben – mindkét oldalról – kísértetiesen emlékeztet az elmúlt két évszázad küzdelmeire.

Irodalom

- Cirostomo, R.*: The Muslims of the SU. Current History, 1982. Oct.
Benningson, A.-Broxup, M.: The Islamic Threat to the Soviet State. New York, 1983.
 Isztorija Csecsen-Ingusetszkoi ASZSZR. I-II. Groznij, 1966.
 Granat Enciklopedija: Csecsnyja címszó.
 Etnografija narodov SZSZR. Moszkva, 1958.